

Олександра ШАРАН,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри математики
та методики викладання математики початкового навчання
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) sharan_oleks@ukr.net

Марта ХРУНИК,

студентка факультету початкової освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) softya.lozinska@mail.ru

ФОРМУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

У статті проаналізовано особливості формування основ економічної культури молодших школярів у процесі вивчення математики. Обґрунтовано необхідність і можливості реалізації в початковій школі просвітницької функції (поширення економічних знань) і розвивальної (формування економічного мислення школярів) при керівній ролі виховної функції. Розглянуто поняття економічне мислення, економічна свідомість та можливості їх формування у молодших школярів за допомогою міжпредметних зв'язків на уроках математики. У процесі навчання математики можна розв'язати ряд завдань формування основ економічної культури особистості.

Ключові слова: економічна культура, економічне мислення молодших школярів, навчання математики у початковій школі.

Лит. 6.

Alexandra SHARAN,

Ph.D., assistant professor of mathematics
and methods of teaching mathematics in primary education
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) sharan_oleks@ukr.net

Martha HRUNYK,

student of the Primary Education Faculty
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) softya.lozinska@mail.ru

CULTURE ECONOMIC ELEMENTS FORMATION OF YOUNGER STUDENTS ON THE MATHEMATICS LESSONS

The authors analyze the peculiarities of the economic culture foundations forming of younger students in learning mathematics. The necessity and feasibility of primary school educational function (spreading economic knowledge) and Training (economic thinking students formation) in a managerial role educational function. The economic thought concept, economic consciousness and the younger schoolboys formation possibility by intersubject communications means on mathematics lessons. In the process of learning mathematics can solve several problems laying the individual economic culture foundations.

Key words: economic culture, economic thinking younger students, teaching math in elementary school.

Ref. 6.

Шаран О., Хруник М. Формування елементів економічної культури...

Александра ШАРАН,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры математики
и методики преподавания математики начального обучения

Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана

Франко (Украина, Дрогобыч) sharan_oleks@ukr.net

Марта ХРУНИК,

студентка факультета начального образования

Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана

Франко (Украина, Дрогобыч) sofya.loginska@mail.ru

ФОРМИРОВАНИЕ ЭЛЕМЕНТОВ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

В статье проанализированы особенности формирования основ экономической культуры младших школьников в процессе изучения математики. Обоснована необходимость и возможности реализации в начальной школе просветительской функции (распространение экономических знаний) и развивающей (формирование экономического мышления школьников) при руководящей роли воспитательной функции. Рассмотрены понятия экономического мышления, экономическое сознание и возможности их формирования у младших школьников с помощью межпредметных связей на уроках математики. В процессе обучения математике можно решить ряд задач формирования основ экономической культуры личности.

Ключевые слова: экономическая культура, экономическое мышление младших школьников, обучения математике в начальной школе.

Лит. 6.

Постановка проблеми. Одним з провідних завдань виховання базової культури особистості є економічна культура як вироблення первинних уявлень і понять про економічні закономірності розвитку суспільства і виховання на цій основі таких якостей особистості, як ощадливість, практичність, звички економії, обачності і господарності, опанування елементарними навичками економічного аналізу.

Друга важлива обставина – це соціальне замовлення школі у сучасній економічній ситуації України, суть якої полягає у засвоєнні підростаючим поколінням досвіду суспільних відносин через введення себе у світ культури, зокрема культури економічної, тобто такого знання економіки, яке забезпечувало б самостійну й ефективну поведінку в цілому, а не лише у сфері підприємництва, а головне – дозволило б успішно адаптуватися в умовах ринкової економіки.

Аналіз досліджень. З кінця XVIII століття прогресивні мислителі у своїх працях обґрунтовують значення економічних знань. Особливе місце серед учених XVIII століття займає Адам Сміт, який започаткував становлення економічної науки. Багато дослідників, педагогів працювали і продовжують працювати над проблемою економічного виховання школярів, а саме: Я. Коменський, К. Ушинський, А. Макаренко, О. Аменд, Л. Епштейн, Л. Пономарьов, В. Розов, Б. Шемякін, О. Шпак та ін. На думку І.А. Сасової, автора багатьох робіт з теорії і практики економічного виховання, учням початкових класів доступно засвоєння приблизно п'ятидесяти найбільш розповсюджених економічних понять. Тому завдання вчителя полягає в тому, щоб навчити дітей мислити самостійно, допомогти їм зрозуміти ціну грошей, людської праці, природних ресурсів, дати первинне уявлення про їх раціональне використання, а також формувати первинну економічну культуру і грамотність. Проблемою нашого дослі-

дження є формування економічної культури молодших школярів у процесі вивчення математики.

Мета дослідження – дослідити дидактичні умови ефективного формування елементів економічної культури молодших школярів на уроках математики.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо умови формування основ економічної культури школярів, під якою розуміється вироблення чіткого уявлення про економічні закономірності розвитку суспільства і виховання на цій основі таких якостей особистості, які необхідні їй у виробничо-економічній діяльності. Формування економічної культури нерозривно пов'язане з підготовкою школяра до соціального життя, праці, як одна з необхідних умов становлення громадянської позиції особистості. Крім того, економічна культура – складова частина культури праці і профорієнтації. Проте говорити повною мірою про цю важливу соціально-педагогічну категорію стосовно молодшого школяра було б необачною крайністю думки. Швидше за все, йдеться про основи економічної культури, тобто про ті категорії, «константи», які є фундаментом наукових понять і на яких базується школа.

Разом з педагогічною категорією виховання ми розкриваємо поняття формування, маючи на увазі процес становлення людини як соціальної істоти під впливом усіх без винятку чинників, у тому числі економічних, соціальних, психологічних і т. п.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дозволив зробити висновок про можливість формування у школярів економічної культури як сукупності економічних знань, поглядів, переконань, історичного досвіду і традицій, умінь застосовувати економічні знання у практичній діяльності. Економічні знання є одним з компонентів економічної культури, формування якої обумовлене, з одного боку, переходом нашого суспільства від адміністративно-господарської економічної моделі до ринкової, з іншої – процесом соціалізації підростаючого покоління.

Щоби виразно зрозуміти механізм формування економічних знань у школярів, необхідно уточнити поняття «економічна свідомість» і «економічне мислення». Ці два поняття взаємопов'язані, але не тотожні.

Економічна свідомість – найважливіша складова частина наукового світогляду. Вона забезпечує розуміння економічного життя суспільства, перетворює членів цього суспільства на активних творчих учасників виробничого процесу.

Економічна свідомість включає знання про основні закони розвитку ринкової економіки, вдосконалення виробничих відносин, системи управління і методів господарювання. Найважливішою її частиною є здібність до економічного мислення, а воно передбачає вміння осмислювати явища економічного життя з врахуванням досягнень науки і техніки. Економічна свідомість виконує ряд суспільних функцій: просвітницьку, розвивальну, виховну, організуючу і прогностичну. У завдання нашого дослідження входить обґрунтування можливості і необхідності реалізувати у початковій школі функцію просвітницьку (поширення економічних знань) і розвивальну (формування економічного мислення школярів) при керівній ролі виховної функції.

Функції економічної свідомості забезпечуються в результаті економічного виховання школярів. Воно включає їх у виробничі відносини, дає уявлення про різні сторони економічного життя суспільства, знайомить школярів з основними категоріями економіки і об'єктивними економічними законами суспільства. Отже, економічне виховання – це організована педагогічна діяльність, спеціально продумана система роботи, спрямована на формування економічної свідомості.

Шаран О., Хруник М. Формування елементів економічної культури...

Основний закон педагогічного процесу: обов'язкове засвоєння підростаючими поколіннями соціального досвіду старших поколінь. З цього закону витікає важлива закономірність – залежність виховних результатів від особливостей взаємодії дітей з навколишнім світом: результати навчання і виховання залежать від характеру діяльності вихованця, а також відповідності змісту педагогічного процесу віковим можливостям вихованців.

Виділимо два аспекти проблеми, що вивчається: семантичний (економічний зміст засвоєваних знань) та психолого-педагогічний (закономірності, механізм усвідомлення економічних понять).

Семантичний аспект усвідомлення молодшими школярами економічних понять розглянемо з метою виявлення можливостей урахування семантичної природи мовних засобів економічної термінології в комунікативній діяльності у виховному процесі (у сім'ї, в іграх, під час сприйняття засобів масової інформації). Опанування мовою дитина розпочинає зі збагачення, уточнення, розширення певного запасу слів. Тому дуже важливо, аби в свідомості дитини за словом закріплювалися ті значення, які прийняті в даний історичний період. На ранньому етапі розвитку дитини цей процес засвоєння значення слова відбувається стихійно, і лише в школі він набуває цілеспрямованого характеру.

Слова в українській мові можуть мати одне або декілька значень, відповідно вони можуть бути однозначними або багатозначними. Багатозначність виникає шляхом перенесення найменування з одного предмету на інший. Перенесення найменування може виникати не лише на основі схожості двох предметів, але і на підставі зовнішнього або внутрішнього зв'язку між ними. Семантичний аспект проблеми передбачає можливість гіпотетично включити в обсяг досліджуваної нами економічної лексики, по-перше, слова, що часто вживаються в мові (багаточастотні), по-друге, перевірити, як засвоюється дітьми термінологічна лексика, що відноситься до однозначних слів виду: потреби, бюджет, бізнес, гроші, безробіття, приватизація, собівартість, витрати; як засвоюється багатозначна лексика: акція, установа, операція, банк, біржа, ринок, торг, цінність.

З психолого-педагогічної точки зору у завдання дослідження входило так організувати економічні знання, аби вони були доступні молодшому школяру і науково достовірні. Природно постало питання: якою мірою здійснюється процес теоретичного узагальнення економічних понять молодшими школярами?

Звернемося до компетентної думки учених. Згідно з С. Рубінштейном [3], процес узагальнення здійснюється, в основному, як діяльність по опануванню понять і загальних уявлень, закріплених у слові, в науковому терміні. Пам'ятаючи про те, що економічна лексика термінологічна, ми побудували модель узагальнення економічних знань спочатку у формі споглядання і уявлення, тобто в формі безпосередньої наочно-чуттєвої діяльності, а потім у формі теоретичної, пов'язаної з доведеннями, розчленуваннями і висновками.

Пристаючи до опанування яких-небудь понять, стверджує В. Давидов [1], школярі за допомогою педагога аналізують зміст словосполучення або речення, виділяють у ньому деякі знайомі слова, згадують, де вони зустрічалися з цим словом.

У розвитку образного мислення молодшого школяра ми спираємося на точку зору І. Якиманської [6] і Л. Фрідмана [5], які вважають, що розумовий образ за своєю природою має подвійне джерело детермінації. З одного боку, він вбирає в себе чуттєвий досвід, і в цьому сенсі образ індивідуальний, чуттєво-емоційно забарвлений, особис-

тісно значущий. З іншого боку, він включає результати теоретичного осмислення дійсності через оволодіння життєвим досвідом, представленим у системі понять. І образ, і поняття дають узагальнені знання про дійсність, що виражаються словом.

У дослідженні, що проводиться нами, використовувалися різні способи створення розумового образу. Одні учні легко спиралися на наочність, на основі якої швидко створювався певний образ і зберігався в пам'яті (біржа, банк, безробіття, комерція). Інші учні добре оперували образами в думці. У цьому випадку операція образами йде успішніше, ніж там, де наочність обтяжена деталями, що утруднюють маніпулювання.

Підводячи підсумки сказаного, маємо право поставити питання: чи можливий у віці 6-10 років розвиток економічного мислення? Відповімо ствердно. Молодший школяр починає формувати економічну свідомість у сім'ї, коли чує розмови дорослих про гроші, витрати, доходи. Із засобів масової інформації він постійно чує такі слова, як бюджет, податки, джерела добробуту, національний дохід і т. д. У дітей стихійно складаються життєві знання, засновані на здоровому глузді і буденній свідомості. На базі такого життєвого пізнання надалі формуватимуться наукові знання (емпіричні і теоретичні).

Ще К. Ушинський [4] та інші педагоги XIX століття бачили одну з причин переважаності дітей у відсутності взаємозв'язку навчальних предметів. Він вперше дав якнайповніше психолого-педагогічне обґрунтування міжпредметних зв'язків, стверджуючи, що знання й ідеї, що повідомляються, якими б не були науками, повинні органічно вбудовуватися у світлий і, за змогою, широкий погляд на життя. Особливо великими можливостями для введення економічних понять володіють уроки математики.

В. Максимова і І. Зверев [2] вважають, що в цілях підвищення ролі міжпредметних зв'язків у розвитку пізнавальних інтересів дітей необхідно: виділити цікаві проблеми у міжпредметному змісті; поступово нарощувати обсяг і ширину міжпредметних зв'язків, систематично їх використовувати, постійно тренувати учнів у вживанні знань і способів дій з суміжних наук, зокрема математики; забезпечити системність двостороннього і багатобічного характеру зв'язків; забезпечити узгодженість у роботі вчителя початкової школи з вихователями груп продовженого дня.

Розроблена методична система включає економічний зміст, виховні засоби і способи організації діяльності школярів, забезпечує комплекс педагогічних умов, здійснюваних в цілісному педагогічному процесі. Педагогічна система реалізується в процесі соціально-економічного виховання у формі бесід на економічні теми в групах продовженого дня, в ролевих іграх, в іграх зі словами (виду «ланцюжка слів»), у розв'язуванні кросвордів, цікавих задач, розвивальних вправ (виду «перевір себе», «вчися думати»), у бесідах з батьками-підприємцями про ощадливість, ринкову економіку, доходи і витрати. Вся ця різноманітність форм виховної роботи доповнюється логічним вкрапленням економічних понять у уроки математики на основі міжпредметних зв'язків з використанням довідкової літератури для молодших школярів, розв'язуванням математичних задач економічного змісту.

Висновки. Формування основ економічної культури – це процес ознайомлення молодших школярів з основними економічними уявленнями і поняттями, вироблення первинних уявлень про економічні закономірності розвитку суспільства. У процесі навчання математики можна розв'язати ряд завдань формування основ економічної культури особистості: формування елементарних економічних знань; виховання таких якостей характеру, як ощадливість, хазяйновитість, звичка економії і практичності, працелюбність; розвиток економічного мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Давыдов В. Виды обобщений в обучении (логико-психологические проблемы построения учебных предметов) / В. Давыдов. – М. : Педагогика, 1972. – 424 с.
2. Зверев И. Межпредметные связи в современной школе / И. Зверев, В. Максимова. – М. : Педагогика, 1981. – 160 с.
3. Рубинштейн С. Основы общей психологии / С. Рубинштейн. – СПб : Питер, 2000. – 712 с.
4. Ушинский К. Педагогические сочинения : в 6 т. Т. 3 / К. Ушинский. – М. : Педагогика, 1989. – 440 с.
5. Фридман Л. Психолого-педагогические основы обучения математике в школе / Л. Фридман. – М. : Просвещение, 1983. – 160 с.
6. Якиманская И. Развивающее обучение / И. Якиманская. – М. : Педагогика, 1979. – 210 с.

REFERENCES

1. Davydov V. Vidy obobshhenij v obuchenii (logiko-psihologicheskie problemy postroenija uchebnyh predmetov) / V. Davydov. – M. : Pedagogika, 1972. – 424 s.
2. Zverev I. Mezhpredmetnye svjazi v sovremennoj shkole / I. Zverev, V. Maksimova. – M. : Pedagogika, 1981. – 160 s.
3. Rubinshtejn S. Osnovy obshhej psihologii / S. Rubinshtejn. – SPb : Piter, 2000. – 712 s.
4. Ushinskij K. Pedagogicheskie sochinenija : v 6 t. T. 3 / K. Ushinskij. – M. : Pedagogika, 1989. – 440 s.
5. Fridman L. Psihologo-pedagogicheskie osnovy obuchenija matematike v shkole / L. Fridman. – M. : Prosveshhenie, 1983. – 160 s.
6. Jakimanskaja I. Razvivajushhee obuchenie / I. Jakimanskaja. – M. : Pedagogika, 1979. – 210 s.

Статтю подано до редакції 10.04.2015 р.